

Розвиток зайнятості молоді на ринку праці Донецької області супроводжується посиленням ряду протиріч: між попитом і пропозицією в рамках цього сегменту, галузевими та секторними диспропорціями в розподілі ресурсів праці, залишаються недостатньо розробленими методологічні підходи до визначення конкурентоспроможності молоді, немає повної інформації щодо прогнозу пропозиції робочої сили на молодіжному ринку праці регіону з урахуванням потреби роботодавців.

РЕЗЮМЕ

В статті досліджено особливості економічної активності і зайнятості молоді на ринку праці Донецької області. Розглянуті основні фактори, що впливають на зайнятість молоді: освіта і професійна підготовка молоді, оплата й умови праці, трудова адаптація. Виділено особливості і тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці регіону:

Ключевые слова: економічно активне населення, зайнятість молоді, безробіття, ринок праці, професійна підготовка, молодіж.

РЕЗЮМЕ

В статті досліджено особливості економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці Донецької області. Розглянуті основні фактори, що впливають на зайнятість молоді: освіта і професійна підготовка молоді, оплата й умови праці, трудова адаптація. Виділено особливості і тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці регіону:

Ключові слова: економічно активне населення, зайнятість молоді, безробіття, ринок праці, професійна підготовка, молоді.

SUMMARY

The paper investigated the characteristics of economic activity and employment of youth in the labor market of the Donetsk region. The basic factors affecting the employment of young people: education and training of young people, pay and working conditions, occupational adaptation. Highlighted the features and trends in the youth segment of the labor market area:

Key words: economically active population, youth employment, unemployment, labor market, vocational training, youth.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ринок праці Донецької області за 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/>
2. Онікієнко В.В. Молодіжний ринок праці України: проблеми та шляхи вирішення/ В.В. Онікієнко, Л.Г. Ткаченко – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 160 с
3. М. Корчун Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України // Україна: аспекти праці. – 2008. – №4. – С. 35-39.

УДК 330.190.1

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Шаульська Л.В., д.е.н., професор, професор кафедри управління персоналом і економіки праці Донецького національного університету

Севрюкова С.В., здобувач кафедри управління персоналом і економіки праці Донецького національного університету

Формування та нагромадження людського капіталу відбувається під впливом різноманіття умов і чинників, що змінюють його характеристики, складові елементи, вартість, час окупності інвестицій тощо. Але на певних етапах соціально-економічного розвитку країни з огляду на політичні, соціальні, організаційні та інші умови окремі чинники стають домінуючими і здійснюють панівний вплив на зазначені процеси. Так, демографічні чинники формування людського потенціалу сьогодні в Україні відіграють посилену роль, що обумовлено колом причин. По-перше, дані чинники незалежно від рівня соціально-економічного розвитку і стану демографічної сфери є базою для формування основних характеристик людського капіталу, без них неможливий подальший його розвиток і нагромадження, саме від них залежить напрям та сила дії інших чинників. По-друге, роль зазначених чинників посилюється з причини демографічної кризи, що має місце в сучасній Україні, і яка проявляється у зростанні смертності, постарінні населення, стрімкому зростанні захворюваності, особливо на соціально обумовлені хвороби, скороченні тривалості життя українців, негативних наслідках міграційних процесів тощо. По-третє, питання відтворення населення займає чи не найвагоміше місце серед пріоритетів державної політики, що прямо корелює з проблемами підвищення рівня та якості життя населення України. Це обумовлює актуальність дослідження впливу демографічних чинників на формування і нагромадження людського капіталу та розробки напрямів щодо попередження загроз його руйнації.

Проблеми нагромадження людського капіталу розглядалися у достатньо великій кількості робіт, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вагомий внесок у розробку питань формування і розвитку людського капіталу внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О.Амоша, В.Антонюк, Г.Беккер, В.Боуен, В.Гесць, О.Грішнова, С.Дженісон, С.Дятлов, А.Колот, Е.Лібанова, О.Новікова, Л.Шамілева, Т.Шульц та інші. Але досить обмежено розглядалися окремі чинники, їх напрям та ступінь впливу на процеси формування людського капіталу, що обумовлює невирішеність кола питань та потребує подальших науково-практичних розробок і досліджень в зазначеній сфері.

Метою статті є визначення впливу демографічних чинників на формування людського капіталу домогосподарств України.

Багатогранність, комплексність і складність категорії «людський капітал» дає підставу для виділення великої кількості різноманітних чинників впливу на нього, що вимагає їх об'єднання до певних груп. Всі чинники, які обумовлюють формування людського капіталу, можна об'єднати у наступні групи: демографічні, соціально-економічні, інституціональні, соціально-психологічні, екологічні.

До демографічних чинників формування людського капіталу відносяться ті, що характеризують:

процеси відтворення населення – рівень народжуваності, смертності, дитячої смертності, темпи зміни поколінь, статеві структура населення, очікувана та реальна тривалість життя населення, кількість зареєстрованих шлюбів та розлучень;

стан здоров'я – захворюваність населення, кількість вперше зареєстрованих захворювань, розповсюдженість та швидкість розповсюдження захворювань, рівень інвалідизації, наявність хронічних захворювань, суб'єктивна оцінка стану здоров'я;

відтворення ресурсів праці – демографічне навантаження, тривалість трудового життя, кількість хворих на професійні захворювання, травмованих, чисельність загиблих на виробництві;

міграційні процеси – кількість громадян, що приймають участь у міграційних процесах, міграційна мобільність населення, готовність до переїзду, показники міграційного приросту, ефективності міграції, валового обігу тощо.

Динаміка показників відтворення населення свідчить про збереження в Україні негативної тенденції щодо щорічного зменшення чисельності населення, що є кількісною базою формування людського капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників відтворення населення України у 2000–2010 рр. [1]

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Приріст (+), скорочення (-), %	
												2010/ 2000	2010/ 2009
												Чисельність наявного населення, млн. осіб	48,9
Питома вага в загальній чисельності населення, %													
жінки	53,7	53,73	53,76	53,78	53,81	53,85	53,87	53,89	53,91	53,9	53,9	0,37	0
чоловіки	46,3	46,26	46,23	46,21	46,18	46,15	46,13	46,11	46,09	46,1	46,1	-0,43	0
міське населення	67,3	67,2	67,3	67,4	67,7	68	68,12	68,29	68,45	68,6	68,7	2,08	0,15
сільське населення	32,7	32,8	32,7	32,6	32,3	32	31,88	31,71	31,55	31,4	31,3	-4,28	-0,32
Коефіцієнт смертності, ‰	15,4	15,3	15,7	16	16	16,6	16,2	16,4	16,3	15,3	15,2	-1,30	-0,65
Коефіцієнт дитячої смертності, ‰	11,9	11,3	10,3	9,6	9,5	10	9,8	11	10,4	9,4	9,1	-23,53	-3,19
Коефіцієнт народжуваності, ‰	7,8	7,7	8,1	8,5	9	9	9,8	10,2	11	11,1	10,8	38,46	-2,70
Коефіцієнт природного приросту, ‰	-7,6	-7,6	-7,6	-7,5	-7	-7,6	-6,4	-6,2	-5,3	-4,2	-4,4	-42,11	4,76
Коефіцієнт міграції, ‰	-2,7	-3,1	-0,7	-0,5	-0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	114,81	33,33
Очікувана тривалість життя населення при народженні, років	67,9	68,3	68,3	68,2	68,2	67,9	68,1	68,3	68,3	69,3	70,1	3,24	1,15
Кількість зареєстрованих шлюбів, на 1000 тис. наявного населення	5,6	6,4	6,6	7,8	5,9	7,1	7,6	9	7	6,9	6,7	19,64	-2,90
Кількість зареєстрованих розлучень, на 1000 тис. наявного населення	4	3,7	3,8	3,7	3,6	3,9	3,8	3,8	3,6	3,2	2,7	-32,50	-15,63

Незважаючи на те, що показник смертності дещо знизився за останні два роки, його рівень є надмірно високим. Починаючи з 2007 р. відбувається зростання чисельності народжених в країні, а також очікуваної тривалості життя населення при народженні. Міграційна активність населення за офіційними даними не є високою, залишається позитивним сальдо міграції, починаючи з 2005 р. Але такі позитивні зрушення не формують умов навіть для простого відтворення, показник природного приросту залишається низьким і має від'ємне значення. Так, в середньому щорічно за 2000-2010 рр. чисельність населення України скорочувалась більше ніж на 450 тис. осіб. Зберігаються диспропорції у гендерній структурі з переважанням жіночого населення. Поступово змінюється структура сільського і міського населення, чисельність останньої категорії щорічно зростає. Таким чином, аналіз даних табл. 1 свідчить про загальне погіршення показників відтворення населення України, що негативно впливає на формування природної бази формування і кількісних характеристик людського капіталу.

Домогосподарства відіграють визначальну роль у формуванні людського капіталу, оскільки стадія його формування безпосередньо відбувається і прямо залежить від умов функціонування домогосподарств – від народження дитини і її виховання до здобуття нею певних знань, навичок і досвіду.

Незадовільні демографічні умови прямо впливають на стан, кількісні та якісні характеристики сімей в Україні. Природним наслідком демографічної кризи є скорочення середнього розміру домогосподарств. Так, за останнє десятиріччя даний показник зменшився більше ніж на 6%, а кількість сімей з дітьми до 18 років скоротилася на 13% (табл.2).

Соціально-економічні та демографічні чинники обумовили також зміни у структурі домогосподарств. Має місце зростання кількості тих, що складаються з однієї чи двох осіб (більше половини), та різке зменшення сімей великих та з дітьми (табл. 2) [1]. Багаточисельні домогосподарства (з п'яти і більше осіб) залишаються більш характерними для сільської місцевості (14% проти 6% – у міських поселеннях) [2].

Сьогодні в Україні більше 60% домогосподарств складаються лише з дорослих осіб. Сучасні українці, якщо і приймають рішення народити, то вважають за краще мати лише одну дитину: частка таких сімей зросла за 10 років більше ніж на 20%, а кількість сімей, що мають двох дітей скоротилася на третину, трьох або більше дітей – майже вдвічі (табл. 2). Частка

домогосподарств, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків, становить 8% загальної кількості; серед усіх домогосподарств з дітьми до таких належить більше 20% домогосподарств [2].

Таблиця 2

Кількісні характеристики домогосподарств України [1]

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Приріст (+), скорочення (-), %	
												2010/2000	2010/2009
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,76	2,73	2,71	2,62	2,62	2,61	2,60	2,60	2,60	2,60	2,59	-6,16	-0,38
Розподіл домогосподарств за кількістю осіб у їх складі, %													
одна особа	20,9	21,0	20,9	22,4	22,4	22,2	24,6	24,0	23,7	23,2	23,5	12,44	1,29
дві особи	27,6	28,1	29,2	29,6	30,2	29,3	27,2	27,1	27,0	28,6	28,3	2,54	-1,05
три особи	22,0	22,1	22,6	23,5	23,3	24,5	23,4	25,0	25,7	25,2	25,4	15,45	0,79
чотири особи і більше	29,5	28,8	27,3	24,5	24,1	24,0	24,8	23,9	23,6	23,0	22,8	-22,71	-0,87
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	43,6	42,5	41,3	38,9	37,2	37,5	37,7	37,7	37,8	37,8	37,8	-13,30	0
Частка домогосподарств без дітей (%)	56,4	57,5	58,7	61,1	62,8	62,5	62,3	62,3	62,2	62,2	62,2	10,28	0
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей у їх складі													
одна дитина	61,0	61,9	62,3	64,2	65,3	68,3	65,9	68,1	70,7	72,1	73,5	20,49	1,94
дві дитини	33,3	32,5	31,8	30,5	29,5	28,3	29,1	27,9	25,5	24,2	23,5	-29,43	-2,89
три дитини і більше	5,7	5,6	5,9	5,3	5,2	3,4	5,0	4,0	3,8	3,7	3,0	-47,37	-18,92

Одним з найголовніших активів людського капіталу та базою його формування виступає здоров'я населення. Саме стан здоров'я впливає на кількісні та якісні параметри людського капіталу, є найважливішим чинником відтворення населення, визначає можливості людини повноцінно себе реалізувати, брати участь у суспільній діяльності, є індикатором соціально-економічного розвитку країни. Крім того, стан здоров'я визначає соціальне самопочуття людини, її світосприйняття, оцінку власних сил і можливостей, повноцінність і якість життя суспільства. Лише здорове, фізично, емоційно й духовно розвинене суспільство може задовольнити потреби держави в інноваційному розвитку, сталості соціально-економічних перетворень [3].

Сьогодні стан здоров'я населення України характеризується вкрай високими показниками захворюваності, інвалідності, смертності, погіршенням показників репродуктивного здоров'я та здоров'я новонароджених. Відзначаються високі темпи захворювань на хвороби органів дихання, крові та кровотворних органів, ендокринної системи, розладу харчування та порушення обміну речовин. Упродовж останнього часу незадовільним є стан здоров'я, перш за все, дітей і підлітків, високий – рівень інфекційних захворювань, низькою – тривалість життя чоловіків усіх вікових категорій, перехід досить високої частки людей працездатного віку на інвалідність з причини захворювання.

Суб'єктивна оцінка здоров'я суттєво не відрізняється від офіційних статистичних даних. За результатами соціологічного моніторингу, що здійснювався Інститутом соціології НАН України у 1994–2010 рр., населення за цей період у більшості оцінило стан свого здоров'я як поганий і дуже поганий (від 28 до 34%). Майже половині громадян не вистачає саме здоров'я. Але позитивно є тенденція щодо збільшення чисельності тих, хто вважає своє здоров'я задовільним. За останні роки на диспансерному обліку перебувало 15% респондентів, мали хронічні захворювання більше 40% опитаних, від 10 до 16% перенесли тяжку хворобу або операцію. Близько 40% респондентів найбільше бояться зараження загрозливими для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД тощо). Такі побоювання пояснюють тим, що більше ніж половині населення не вистачає необхідної медичної допомоги, 40% опитаних вважають, що стан медичного обслуговування погіршується [4].

За результатами опитування домогосподарств України кожний десятий громадянин вважає стан здоров'я поганим, а більше третини відмітили, що мають хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям. Крім того, частка респондентів вказала на недоступність медичного обслуговування, перш за все, це обумовлено нестачею матеріальних коштів (занадто висока вартість ліків, медичних товарів, послуг охорони здоров'я.) Серед домогосподарств, у складі яких були особи, що потребували медичної допомоги, але не змогли її отримати, 74% респондентів повідомили про випадки неможливості придбання необхідних ліків, 20% – про недоступність необхідного лікування у стаціонарних установах. Основною причиною відмови від належного лікування є висока його вартість [5].

Необхідно звернути увагу також на низький рівень культури здоров'я і самозбереження українців, недостатній рівень інвестування у профілактичні заходи, наявність і розповсюдженість шкідливих звичок. Так, звичку тютюнокуріння має кожний п'ятий опитаний, серед дорослих чоловіків курить кожний другий, а серед жінок у віці від 18 до 29 років – кожна десята [5].

Вагомим чинником, що впливає на стан здоров'я громадян України, є екологічна ситуація. За результатами соціологічного моніторингу майже половина опитуваних вважають її незадовільною або вкрай незадовільною, а більше 40% відмічають щорічне погіршення в цій сфері. Більше 16% респондентів відмічають своє бажання змінити місце проживання саме з причини шкідливих для здоров'я екологічних умов [4]. Викликає занепокоєння українців також негативний вплив наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС: за останні 10 років від 50 до 60% вважають, що це виступило чинником погіршення їх здоров'я [4]. За оцінкою 50% домогосподарств наслідки даної екологічної катастрофи вплинули на стан здоров'я частково або серйозно [5].

Міграційні процеси відіграють посильну роль у формуванні людського капіталу. З одного боку, міграція та можливість переїзду з сімей з метою пошуку кращих умов життя і більш вигідного працевлаштування є одним з видів інвестування у людський капітал. З іншого, міграційні процеси, входячи до демографічних чинників, безпосередньо впливають на рівень і стан формування людського капіталу, його кількісно-якісні характеристики. Якщо розглядати міграцію як демографічну складову, то необхідно зазначити, що вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на відтворювальні процеси, оскільки спричиняють не тільки зміни в географічному розміщенні, а й супроводжуються зменшенням або зростанням чисельності населення, варіацією його статевовікового, етнічного та сімейного складу, ментальних рис тощо.

Сьогодні українська міграція у більшості викликає лише втрати як у кількісному, так і в якісному розумінні, оскільки серед позитивних її наслідків можна назвати лише можливість покращання матеріального становища мігрантів та їх сімей, розширення загального кругозору людини та зменшення напруженості на вітчизняному ринку праці. Набагато більше можна визначити

негативних наслідків. Так, масовий виїзд молоді працювати за кордон негативно впливає на формування людського капіталу, оскільки окрім зменшення працездатної частки населення спостерігається зменшення народжуваності, має місце неповноцінне виховання фактично в неповних сім'ях, знижується ймовірність створення нових молодих сімей з причин нестабільності соціального статусу та низького ступеня захищеності заробітчан [3].

Сучасний стан міграційних процесів в Україні характеризується переважно зовнішньою міграційною активністю, позитивним міграційним приростом (табл.1). Але за результатами досліджень, що здійснюються урядовими і науковими установами, міграційне сальдо в країні залишається від'ємним. Розбіжність у цифрах пояснюється поширеністю нелегальної міграції, наявністю «тіньових» поїздок.

Відповідно до результатів обстеження трудової міграції (2005-2008 рр.), що проводилось Українським центром соціальних реформ, кількість громадян, які впродовж трьох років хоча б один раз виїздили за кордон з метою працевлаштування, склала майже 1,5 млн. або 5,1% населення працездатного віку, що проживали у 1,2 млн. домогосподарств; серед зазначених домогосподарств більшість мали одного мігранта (83,7%). Поширеною в Україні є «сімейна» міграція – у 16,3% випадків, де були виявлені трудові мігранти, на заробітки виїздили двоє і більше членів домогосподарств. Більшість мігрантів – одружені люди (майже 60%), а у більшості домогосподарств, члени яких приймали участь у міграційних процесах, проживали діти (сім'ї з одним мігрантом – 84,3%, з двома – 14,1%) [6].

Отже, в Україні накопичено значні проблеми, які перешкоджають процесам формування та нагромадження людського капіталу. Вони обумовлені демографічною кризою, економічною нестабільністю, наявністю небезпек для здоров'я населення, тіньовими процесами в міграційній сфері, низьким рівнем та якістю життя тощо. Позитивні зрушення, що останніми роками намітилися у показниках відтворення, не досягли тих значень, які надавали би підставу впевнено стверджувати про стійкі позитивні тенденції. Найбільш виразним проявом розгортання кризових явищ є надзвичайно низькі показники здоров'я та життєздатності населення. Усе це в комплексі посилює вплив демографічних чинників та обумовлює необхідність розробки і впровадження дієвих інструментів державного регулювання в цій сфері. Незважаючи на зусилля уряду, чисельні стимулюючі заходи, економічні інструменти демографічної політики, розроблену законодавчу та концептуальну базу демографічного розвитку, розглянуті вище проблеми загострюються і залишаються невирішеними, погіршують основу формування людського капіталу. Тому проведення виваженої демографічної політики, що корелює та базується на ефективній соціально-економічній політиці, повинно стати одним з найважливіших пріоритетів держави сьогодні.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрен вопрос формирования человеческого капитала домохозяйств Украины и исследовано влияние демографических факторов на него. Проведен анализ динамики показателей, характеризующих демографическую сферу, в частности процессы воспроизводства, миграции, состояние здоровья населения, осуществлена оценка количественных характеристик домохозяйств Украины.

Ключевые слова: человеческий капитал, факторы влияния, демографическая ситуация, социально-экономическое развитие.

РЕЗЮМЕ

В статті розглянуто питання формування людського капіталу домогосподарств України та досліджено вплив демографічних чинників на нього. Проведено аналіз динаміки показників, що характеризують демографічну сферу, зокрема процеси відтворення, міграції, стан здоров'я населення, здійснено оцінку кількісних характеристик домогосподарств України.

Ключові слова: людський капітал, чинники впливу, демографічна ситуація, соціально-економічний розвиток.

SUMMARY

The question of human capital forming of Ukrainian households was considered and the influence of demographic factors was investigated in the article. The analysis of dynamics of indexes which characterize a demographic sphere is conducted, in particular processes of reproduction, migration, state of health of population, the estimation of quantitative descriptions of Ukrainian households was carried out.

Key words: human capital, influence factors, demographic situation, social and economic development.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1.Офіційні дані Державного комітету статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 2.Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2011р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 3.Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Монографія /Л.В. Шаульська – Донецьк: ІЕП НАН України, 2005. – 502 с.
- 4.Українське суспільство 1992 – 2010. Соціологічний моніторинг: [дослідження] / За ред. В. Ворони, М. Шульги; НАН України, Ін-т соціології. – К.: 2010. – 635 с.
- 5.Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2010 році – [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 6.Зовнішня трудова міграція України: аналітичний звіт / Український центр соціальних реформ, Держкомстат України. – К.: 2009. – 119 с.